

і необхідною передумовою для провідної мети людства – осмисленого й цивілізованого “поступу”.

Концепції Михайла Драгоманова з рельєфною чіткістю репрезентують його макрософт, його глобальну програму, в якій основоположне місце відведено категорії “вселюдськості” й забезпеченню загальнолюдських інтересів, широкогуманістичних прагнень, у якій національний розвій виявляє свою граничну ефективність на засадах “всесвітньої людськості” й поступального духовно-економічного руху. Фундаментальним чинником такого руху~розвою є розробки найновішої науки – як європейської, так і світової, а також долучення до неї якомога ширших пластів громад, суспільств. Українським громадам – незалежно від державно-територіальної приналежності – варто перейматися конкретно і систематичною роботою на основі “новоєвропейських ідей” задля того, щоб стати сучаснорозвиненою й модерною нацією, яка вербальні декларації про свою національну самобутність повноцінно потверджує реально вагомим статусом України та українців.

Урешті, уся діяльність Михайла Драгоманова і стала життєдуховним кроком до втілення цього макрософту.

Отримано 5 серпня 2011 р.

м. Херсон

Тетяна Третяченко

УДК 821. 161. 2. 09: 77. 041. 5

ПОРТРЕТИ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

У статті йдеться про історію відомих фотопортретів М. Драгоманова, уточнюється датування фотоматеріалів у виданнях творів Драгоманова та в літературі про нього.

Ключові слова: М. Драгоманов, іконографія, портрет, фотодокументи.

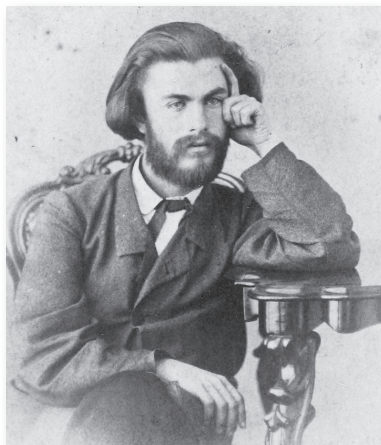
Tetiana Tretiachenko. Mykhaylo Drahomanov's portraits

The paper deals with the history of well-known photographic portraits of Mykhaylo Drahomanov, and specifies the dating of photographic pictures used in different editions of his works as well as in critical reviews of his oeuvre.

Key words: Mykhaylo Drahomanov, iconography, portrait, photographic documents.

У дні 170-річчя від дня народження Михайла Петровича Драгоманова особливу увагу привертає його іконографія, зокрема фотопортрети, що зберігаються у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Згадуємо неповторну зовнішність ювіляра; уточнюємо дати щодо фотопортретів, уміщених як у виданнях його творів, так і в давніших та сучасних дослідницьких працях, котрі, утім, лишаються недатованими чи датуються неправильно або ж орієнтовно [див.: 1; 2; 3; 4; 5].

Як відомо, 1876 року Драгоманов виїжджає з Росії на еміграцію, передбачаючи переслідування з боку царської влади й прагнучи мати ширше поле як для політичної діяльності, так і для викладацької праці. А в

домі Єлизавети Іванівни Драгоманової в Гадячі (згодом його успадкувала її дочка Ольга Петрівна Косач – Олена Пчілка) найбільше було фотографій сина Михайла та його родини. Чимало надійшло впродовж 1880–1895-го років. Фотопортрети замовляються не лише на документи, частіше – для близьких і дорогих людей. Найбільше клопоталася такими пересилками дружина, Людмила Михайлівна Драгоманова. За цей час нею було надіслано 70 листів до Єлизавети Іванівни, фактично цілу повість із їхнього емігрантського життя (див.: Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури. – Ф. 26. – Од. зб. 82–149).

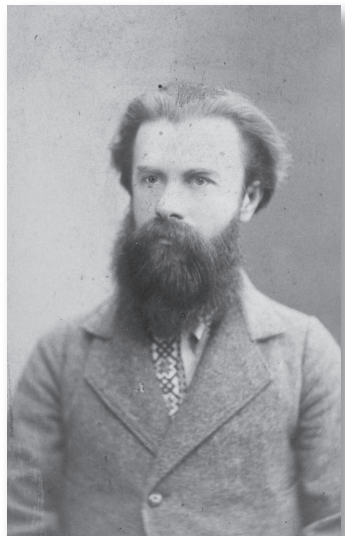
Та насамперед мати чекала фотопортретів Михайла. А він, завжди зібраний і обов'язковий, зосереджений, дисциплінований, фотографувався передовсім для неї і зазвичай, раніше чи пізніше, до дня свого народження.

Щоправда, першу, одну з відомих фотографій Михайла Петровича знаходимо в родинному альбомі Косачів (Ф. № 28. – Од. зб. 2275). Михайло загалом має досить романтичний вигляд, він сидить, спершись лівою рукою на фігурний столик. На звороті – автограф: “4-го октября 1863 года”. Майже за місяць до цього йому сповнилося 22 роки.

Другий досить популярний портрет – фотографія-оригінал – також уміщений у згаданому альбомі Косачів. На звороті фото (розмір 6x9) читаємо напис рукою Михайла Петровича: “19/7 сентября, 1881 М. Драгоманов”. Отже, фотографувався він після дня свого народження у віці 40 літ (фотограф Т. Lacroix, майстерня “Photographe. Rue de Candolle / Genève”).

Відкритий промовистий погляд, високе розумне чоло на цьому портреті вражають і запам'ятовуються найбільше. Та ще українська біла сорочка, вишита оригінальним узором, можливо, й рідними руками. Фотографія ця була надіслана в Україну, і в Києві з неї виготовляється фотокопія (розмір 6x10). На звороті – емблема майстерні фотографа В. Висоцького. Ця досить якісна та виразна київська копія зберігається у фонді Лесі Українки (Ф. №2. – Од. зб. 1653) серед інших фотодокументів родини Косачів-Драгоманових, які були передані Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка з УВАН (США) 1989 р. заходами М. Жулинського з доброї волі Ольги Сергіїв, дочки Ізидори Косач (у шлюбі Борисової. Саме Ізидорою фотографія ця, як і інші матеріали, була привезена свого часу до США). Серед них був іще один портрет Михайла Петровича в оригіналі та його тогочасних фотокопіях (назвемо його *болгарським*).

Як відомо, М. Драгоманов 1889 р. на запрошення болгарського уряду приїздить зі Швейцарії до Софії і починає працювати професором-істориком у Вищій Школі, на основі якої згодом постав Софійський університет. Його зятем стає секретар Міністерства закордонних справ Болгарії Іван Шишманов, згодом також професор університету. Котрогось дня М. Драгоманов відвідує фотомайстерню й залишає нащадкам на спогад чи не останній свій фотопортрет (розмір 16x10). Тепер він також зберігається у вже згаданому фонді Лесі Українки (Од. зб. 1652). На звороті інформація про фотомайстерню: “Д. А. Карастояновъ. Медаль за наука и искусство. София. На стъкло... Месяць... Год 1890. Стъклото се съхранява повече година”. На портреті Михайло Драгоманов напередодні свого 50-ліття, у zenіті слави. Зовнішність його типово європейська: зачіска, форма

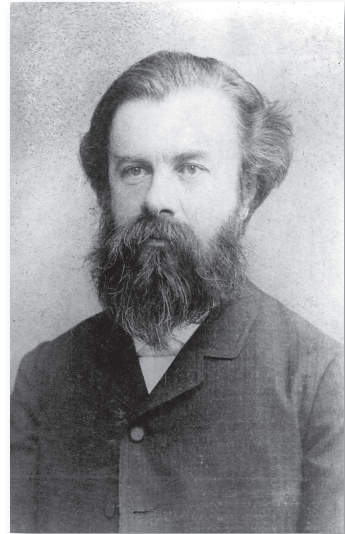

бороди, костюм із чорною краваткою-метеликом... Фотографія ця знову-таки надсилається в Україну, певніше всього – у дім Олени Пчілки. У знаного київського фотографа Г. Лазовського (“уголь Крещатика и Прорізної, дом №4”) з неї виготовлено дві фотокопії – перша розміром 6 x 9 (є у фонді Лесі Українки, од. зб. 1654) і друга (17x23) – наклеєна на паспарту. Можливо, більше фото призначалося для Єлизавети Іванівни Драгоманової... (Тепер зберігається у фонді М. Драгоманова – №26. – Од. зб. 327). Згодом фотокопія від Г. Лазовського тиражується у Львові на “листовних картках”. Одна з них надрукована Е. Миколайчаком, експонується в Музеї Лесі Українки в Києві (А–204). На ній під портретом Драгоманова вміщено його девіз “Неправда – не просвіта” та автографи Лесі Українки, Оксани Косач, Михайла Кривинюка і ще сімох їхніх однодумців

(Прага, травень 1903 р.). Інша “листовна картка” – вдала копія “болгарського” портрета (Ф. 2. – Од. зб. 1195). У Музеї Лесі Українки (Київ) експонується й портрет, писаний олією невідомим автором (26x31; Ж–127). У правому верхньому куті вміщено криптонім “Z. M.”. Зображення також нагадує “болгарський” портрет.

Оригіналу четвертого, найпоширенішого, фотопортрета М. Драгоманова у відділі рукописних фондів немає – зберігається його фотокопія (Ф. 26. – Од. зб. 326). Фотокопію цього портрета знаходимо в усіх книжкових виданнях та енциклопедіях. Сьогодні копія його височіє на бігборді в Гадячі; саме з цього портрета намалював свій портрет М. Драгоманова Іван Труш, іще один його зять. Фотокопія портрета, написаного Трушем, уміщена у виданні “Михайло Драгоманов. Автожиттєпис”, 2009. Ця досить вдала фотокопія оригіналу підтверджує враження Лідії Шишманової: “Найкращі були у Драгоманова очі. Великі, сині, ясні, вони надзвичайно блищали, коли він чимось захоплювався і були дуже виразні”...

ЛІТЕРАТУРА

1. Драгоманов М. Автожиттєпис. – К., 2009.
2. Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. – К., 1970.
3. Михайло Драгоманов. Документи і матеріали. 1841 – 1994. – Львів, 2001.
4. Мороз М. Літопис життя та творчості Лесі Українки. – К., 1992.
5. Пчілка Олена. Спогади про Михайла Драгоманова // Україна. – 1926. – Кн. 2–3. С. 38–64.

Отримано 15 серпня 2011 р.

м. Київ